

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ

Т.І. Мельничук. Соціально-психологічні чинники самовизначення студентської молоді у сфері зайнятості. У статті здійснено аналіз теоретико-методологічних особливостей самовизначення студентів у сфері зайнятості. З'ясовано, що самовизначення – це відносно самостійний етап соціалізації, сутність якого полягає у формуванні в індивіда усвідомлення мети і сенсу життя, готовності до самостійної життєдіяльності на основі співвіднесення своїх бажань, наявних якостей, можливостей і вимог, що постають перед ним з боку оточуючих і суспільства. Обґрунтовано, що професійне самовизначення є одним із ключових стрижнів економічного самовизначення особистості, зокрема студентської молоді. Також встановлено, що професійне самовизначення студентської молоді розглядається сьогодні не лише як конкретний вибір професії, а й як неперервний процес пошуку сенсу в професійній діяльності, що вибирається, освоюється та виконується індивідом.

Ключові слова: професійне самовизначення, економічне самовизначення, соціалізація, студентська молодь, професіоналізація.

Т.И. Мельничук. Социально-психологические факторы самоопределения студенческой молодежи в сфере занятости. В статье осуществлен анализ теоретико-методологических особенностей самоопределения студентов в сфере занятости. Выяснено, что самоопределение – это относительно самостоятельный этап социализации, сущность которого заключается в формировании в индивида осознания цели и смысла жизни, готовности к самостоятельной жизнедеятельности на основе соотношения своих желаний, наличных качеств, возможностей и требований, предъявляемых к нему со стороны окружающих и общества. Обосновано, что профессиональное самоопределение является одним из ключевых стержней экономического самоопределения личности, в частности студенческой молодежи. Также установлено, что в современном понимании профессиональное самоопределение студенческой молодежи рассматривается не только как конкретный выбор профессии, но и как непрерывный процесс поиска смысла в профессиональной деятельности, которая выбирается, осваивается и выполняется индивидом.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, экономическое самоопределение, социализация, студенческая молодежь, профессионализация.

Постановка проблеми. Соціально-економічні процеси в суспільстві, що відбуваються в суспільстві останніми роками, не могли не вплинути на формування ставлення студентської молоді до економіч-

них явищ та її самовизначення в системі економічних відносин. Самовизначення особистості – складна наукова проблема, що має, як мінімум, психологічний, педагогічний, соціологічний і філософський аспект. Тому в сучасних наукових працях мають місце різні підходи до визначення цього поняття. Не випадково самовизначенню особистості притаманне слововживання "життєве", "професійне", "соціальне", "економічне" та ін.

Сучасна техногенна цивілізація дала людству значну кількість досягнень. Науково-технічний прогрес та економічне зростання зумовили нову якість життя, забезпечили зростаючий рівень споживання, нові сфери обслуговування та споживчих послуг, відповідно і нові потреби населення, зокрема молоді. З кожним роком із розширенням можливостей різноманітні потреби молоді змінюються у напрямку здороження та покращення. Особливо студентська молодь прагне до розширення кругозору за межами країни проживання, до подорожей, проведення навчання дистанційно та у різних країнах світу. Значна кількість студентів одночасно вступає на декілька факультетів за різними спеціальностями та у різні вузи у різних країнах світу, одночасно здобуваючи декілька професій, навіть не пов'язаних між собою. Тому досить актуальним постає питання більш детального вивчення самовизначення студентської молоді, зокрема у сфері зайнятості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем економічного самовизначення та економічної свідомості приділяли увагу зарубіжні вчені М. Вебер, Е. Дюркгейм, Дж. Катона, С. Московічі, А. Сміт, А. Журавльов, Н. Журавльова, А. Купрейченко та ін. Теоретико-методологічною основою дослідження є системний підхід (Є.А. Аркін, А. Л. Журавльов, Л.Б. Ельконіна, Б. Ф. Ломов, С. Д. Максименко, В.В. Москаленко, К. К. Платонов, А. Рапопорт та ін.), згідно з яким економічна соціалізація може розглядатись як складний, багаторівневий процес входження індивіда в економічну сферу суспільства, і, водночас, як складова більш загального процесу соціалізації особистості [3; 4; 13; 16; 17].

В.В. Болучевська відмічає у своїх дослідженнях, що самовизначення – це вільне обрання людиною своєї долі, здійснена самодетермінація, що представляє собою механізм соціальної детермінації, яка може діяти інакше, як будучи активно заломленою самим суб'єктом [14].

Активну позицію особистості в самовизначення підкреслював О.М. Леонтьєв [8; 11], звертаючи увагу на те, що на кожному повороті життєвого шляху людині необхідно від чогось звільнитися, щось стверджувати в собі, і все це потрібно робити, а не тільки піддаватися впливам середовища. В його розумінні самовизначення є глибоким індивідуальним заломленням норм і цінностей навколишньої дійсності, основний наслідок якого – вибіркове ставлення до світу, вибір тих видів діяльностей,

які особистість робить своїми та які приносять їй відповідні блага, у тому числі й економічні.

Загально-психологічні уявлення про професійний розвиток особистості загалом, у процесі професійного самовизначення, під час навчання у закладі вищої освіти приділяли значну увагу, зокрема Ж. Вірна, Є. Головаха, О. Лактіонов, В. Сич, В. Хащенко, Н. Хащенко, Л. Хитрош, Т. Щербан [14; 16; 17; 19; 20] .

Чинники психологічного характеру, що впливають на процес професійного самовизначення, вивчалися багатьма авторами. На думку М. Тітми [15], це – потреби, інтереси, якості індивіда. Пізніше П. Шавір [19] виокремив дві групи особистісних факторів, які забезпечують успішність вибору професії, а, отже, професійного самовизначення в цілому.

Перші дослідження в галузі вітчизняної економічної психології та економічної соціалізації, розвитку монетарної культури належать таким вченим як Г. Авер'янова, О. Винославська [2-4; 9;11;12;13], С. Максименко, В. Москаленко [2], Н. Дембицька, І. Зубіашвілі, О. Лавренко, Т. Мельничук [2;13] та ін. Їх дослідження мають велике значення для теорії і практики вивчення економічного самовизначення студентської молоді. Розроблені ними підходи до дослідження психології економічного суб'єкта, виявлені закономірності його формування та розвитку дозволяють визначити психологічні взаємозв'язки, що необхідні під час аналізу економічного самовизначення студентської молоді.

Мета статті охарактеризувати та показати соціально-психологічні чинники самовизначення студентської молоді в сфері зайнятості та їх вплив на соціалізацію індивіда.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Сучасна цивілізація, поза багатьма характеристиками, називається техногенною, оскільки в її розвитку вирішальну роль відіграє постійний пошук і застосування нових технологій. В.Г. Кремінь (2010) у своїй доповіді відмітив, що нові технології застосовуються не лише у виробничих, комп'ютерних чи високотехнологічних сферах, а у соціальному та політичному управлінні, психологічному впливі на людей та маніпуляціях. Особливо чутливою до таких технологій є студентська молодь. Адже студентство є найбільш вразливою категорією в різних соціальних змінах та перетвореннях. Суб'єктне самовизначення студентської молоді в сфері зайнятості спрямоване на усвідомлення, осмислення своєї позиції в системі економічних відносин та удосконалення існуючої економічної реальності. Воно є не тільки складовим елементом економічної соціалізації особистості, що триває протягом життя, а й соціально-педагогічною умовою професійного самовизначення, що формує подальший життєвий шлях особистості.

У наших дослідженнях неодноразово відмічалось, що самовизначення студентської молоді є найважливішою складовою процесу її успішної соціалізації і диктується вимогами сучасної суспільної практики, необхідністю проявів усе вищих рівнів культури економічних взаємодій. Тому економічне самовизначення правомірно розглядати як найважливіший психологічний чинник успішної професіоналізації молоді людини [2-4; 9; 11-13]. У сучасних умовах розвитку і реформування життєдіяльності нашого суспільства об'єктивно постає необхідність докорінних змін традиційної системи професіогенезу у напрямку розвитку компонентів професійного самовизначення особистості з урахуванням внутрішніх механізмів її саморозвитку.

Проблема самовизначення, і кожного додаткового слововживання до нього, відображає різні явища і потребує наукового тлумачення. Особливої уваги заслуговує дослідження саме економічного самовизначення студентської молоді у сфері зайнятості. Однак наявний в сучасній психологічній літературі матеріал з вивчення економічної свідомості, економічної культури особистості не відображає достатньою мірою соціально-психологічні проблеми формування економічного самовизначення студентської працюючої молоді.

Отже, соціальна структура суспільства, соціально-економічні відносини та перетворення в ньому, а також соціальні установки і диспозиції особистості відносяться до чинників, що впливають на процес професійного самовизначення студентської молоді.

Сутність професійного самовизначення, як зазначає Г.О. Корсун, полягає у самостійному та свідомому віднаходженні особистістю змісту обраної або набутої роботи, а також життєдіяльності в конкретній культурно-історичній та соціально-економічній ситуації і встановленню змісту в процесі професійного само визначення. Іншими словами, це віднаходження умов, за яких особистість реалізує смисли життєдіяльності.

Отже, самовизначення належить до переліку фундаментальних питань психології самодетермінації й особистісного вибору. Досить часто проблему самовизначення розглядають у філософії як проблему свободи вибору й волі особистості. У зарубіжних концепціях і теоріях особистості самовизначення розглядають у контексті вивчення життєвого шляху людини.

У дослідженнях А. Маркової [10; с. 86-103], П. Шавіра та інших дослідників було доведено вплив ціннісно-мотиваційної сфери на процес професійного самовизначення. Зокрема, П. Шавір виокремлює два ключових особистісних чинники, що визначають професійне самовизначення і належать до мотиваційної сфери: потреба в професійному самовизначенні і потреба в набутті сенсу життя [19]. У дослідженнях С. Зуєвої і Г. Солодо-

вої встановлено взаємозв'язок успішності професійного самовизначення і усвідомленням цінностей професійного розвитку [5].

Проблема професійного самовизначення особистості належить до актуальних і вічно живих проблем сучасної соціальної теорії і практики. Це обумовлено тим, що кожне нове покоління, яке вступає в самостійне життя, намагається визначитись, обрати й освоїти професію, знайти себе, реалізуватися в повсякденній практиці. Не скрізь, не завжди і не кожному вдається самовизначитись у лоні професії оптимально й з найменшими втратами.

Проведений різними науковцями аналіз чинників професійного самовизначення студентів дозволив визначити соціально-психологічну обумовленість цього процесу, що включає його показники і систему внутрішніх (психологічних) і зовнішніх (соціальних) умов, які їх визначають. До них належать: особливості процесу вибору професії (час початку процесу професійного самовизначення, джерела отримання інформації про обрану професію, впевненість/невпевненість в правильності її вибору); уявлення про обрану професію (її затребуваність в сьогоденні і майбутньому; динаміку престижності; інформованість про місце роботи; образ професіонала даної професії, особистісні якості, якими він має володіти, а також самооцінка ступеня відповідності обраному фаху); професійні наміри і плани (В. Водзинська, І. Кон, Г. Хмара, Т. Щербакова та ін. [1, с. 48-54; 6; 20]). Отже, узагальнення сучасного стану розробки проблеми дослідження показало, що професійне самовизначення студентської молоді характеризується як процес оволодіння професією та формування професійних мотивів, якостей особистості, прийомів і способів виконання професійної діяльності, як процес її входження в сферу професійної діяльності на основі самопізнання, співставлення своїх можливостей з вимогами професії з метою самореалізації та усвідомлення себе як професіонала певної сфери. Цей феномен є найважливішою умовою особистісного зростання фахівців та їх соціалізації у певній обраній сфері діяльності.

Осмилення особистості, як зазначає С.О.Сисоева, шляхів її розвитку і перетворення на теренах світової і національної культури (особистості вихованця як людини, котра самостійно, вільно і відповідально визначає свій життєвий шлях, є активною, здатною до осмилення свого життя і його перетворення, особистості, яка позитивно ставиться до праці, обирає стратегію особистого життя, віддану гуманістичним ідеалам) є найважливішим підґрунтям освітнього процесу, його вихідним пунктом, своєрідною точкою відліку до входження у більше широке поле соціуму. Тобто, особистість усвідомлює процес соціалізації [12, с. 41].

У рамках вже проведених теоретичних досліджень виокремлено та підтверджено, що економічна соціалізація має певну структуру, форми,

етапи та механізми реалізації. Структурними елементами економічної свідомості (за В. Хашченком, 2013) є усвідомлювані елементи психологічного ставлення особистості до економічного середовища: когнітивні (соціальні уявлення, знання, рефлексія), конативні (мотиваційно-потребові стани свідомості – готовність, наміри, переваги, інтереси), емотивні (переживання, оцінки, відчуття). Когнітивна складова економічної соціалізації відображає низький, середній та високий рівні сформованості економічних уявлень особистості. Низький рівень сформованості економічних уявлень характеризується відсутністю уявлень про основні економічні явища або фрагментарними уявленнями, які відображають несуттєві якості. Середній рівень вказує наявність уявлень про окремі економічні явища, які базуються на конкретних проявах, а також на функціональних або змістовних особливостях даних явищ. Високий рівень засвідчує наявність економічних уявлень, що ґрунтуються на розумінні сутності, змісту та функціональних особливостей економічних явищ. Афективна складова висвітлює наявність емоційного ставлення індивіда до економічної дійсності (ставлення до багатства і бідності, приватної власності, проблеми праці та зайнятості, співвідношення винагороди та виконаної роботи, інфляції, зміни курсу валют). Конативна складова характеризується різними формами економічної поведінки (споживчої, виробничої, обмінно-розподільчої, зберігаючої, інвестиційної).

Підкреслимо, що у кожній людини формується суб'єктивне сприйняття економічної реальності. Воно зумовлене рівнем економічних знань та культури мислення. При відсутності наукових, систематизованих знань і уявлень особистість у своїх діях керується повсякденною свідомістю. Наслідком цього є те, що економічна свідомість може формуватися як емпіричним шляхом (виходячи із особистого досвіду, повсякденних уявлень), так і на науковій основі, шляхом вивчення і пізнання економічних явищ та процесів. Як відмічає В.Л. Комаровська, основними чинниками формування економічної свідомості, зокрема студентської, є: соціально-економічні умови трудової діяльності та життєдіяльності суб'єктів економічної активності; характеристики тих соціальних груп, в які включені суб'єкти економічної активності; індивідуально-психологічні характеристики окремих осіб як суб'єктів економічної активності; гендерні особливості осіб як суб'єктів економічної активності [7].

Отже, можна стверджувати, що професійне самовизначення є одним із головних компонентів економічного самовизначення особистості. Зазначимо, що студенти сьогодні – це нове покоління, що вільно і відверто висловлює свою думку як у молодіжному середовищі, так і в діалозі з викладачем, вимагає поваги до своєї позиції; воно готове до особистісного й професійного самоствердження незалежно від умов існування, місця

перебування та середовища – економічного, культурного тощо. До явищ повсякденного життя нинішнє студентство ставиться з позиції ринкової економіки і водночас воно орієнтоване на здоровий глузд та загальнолюдські цінності, у нього помітно зростає інтерес до виконання науково-дослідної роботи. Проте, у першокурсників, попри суттєві зміни у студентському середовищі, ще не сформоване захоплення обраною професією. Студенти ще недостатньо знають себе, свої уподобання і можливості, інколи не впевнені в правильності вибору професії, частина з них вступили до ЗВО за наполяганням батьків, під впливом друзів, знайомих. Тому досить часто спостерігається явище пошуку себе під час навчання на різних тимчасових професіях (від офіціанта до кур'єра). Важливо знати, що професійне становлення особистості, як своєрідний динамічний процес, проходить у своєму розвитку чотири основні стадії: формування професійних намірів, професійне навчання, професійна адаптація й часткова або повна самореалізація особистості у професії, а також, що досить важливо для сучасної молоді, – перспектива подальшого економічного забезпечення себе та реалізація своїх амбіцій.

У наукових дослідженнях відмічається, що професійне самовизначення – це динамічна система, діючи в якій індивід набуває готовності до самостійної, творчої діяльності на основі усвідомлення і суб'єктивного співвіднесення суспільних вимог з власними потенційними та наявними здібностями, комплексом внутрішніх умов, та, разом з цим, набуває здатності до самостійного прийняття рішень стосовно важливих життєвих цілей, які мають сенс як для самого суб'єкта, так і для суспільства, де рушійною силою самовизначення виступають об'єктивні протиріччя в системі "хочу – можу – маю – вимагають", які випливають із самої природи людини як суспільної істоти.

Швейцарський психолог, засновник аналітичної психології Карл Юнг вважав, що перехід на кожну нову стадію життя пов'язаний зі здійсненням вибору, самовизначенням особистості в нових умовах життя, що вимагає перебудови її свідомості та самосвідомості. Найбільш інтенсивно самовизначення особистості здійснюється в юнацькому віці – на стадії розвитку її Его, а також у зрілому віці – на стадії побудови ще більш глибокої свідомості. На думку психолога, у юнацькому віці самовизначення особистості не завершується, завдання побудови самосвідомості повністю не вирішується у зв'язку з пануючою в суспільстві орієнтацією на досягнення успіху, що спонукає молоду людину обмежуватись досягнутим і відмовлятися від інших своїх потенційних можливостей, від осягнення та вияву власної індивідуальності. Отже, К. Юнг розглядає самовизначення як безперервний процес, як основну умову особистісного зростання, розширення і поглиблення самосвідомості особистості [21].

Мислячи та діючи індивідуально, особистість включає свою діяльність у діяльність інших людей через відносини, що суспільно опосередковані. Синтез цих сторін цього протиріччя на певному щаблі зрілості і взаємної відповідності кожного з них може виступати для самого індивіда як почуття самостійності. М. Дубінка відмічає, що професійне самовизначення – багатоаспектний процес, що виступає: як процес поетапного ухвалення рішень особистістю і узгодження власних надбань і потреб суспільства; як формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність. При цьому метою професійного самовизначення майбутнього студента є формування внутрішньої готовності до усвідомленої і самостійної побудови моделі власної поведінки і перспектив свого розвитку; готовність розглядати себе особистістю, що розвивається, самостійно бачить особистісну значущість речей, вибудовує власну поведінку, формує професійно значущі якості.

Також в деяких дослідженнях констатується, що найважливішими характеристиками самовизначення студента є його активність, здатність до самостійного вибору, належний рівень відповідальності. При цьому власна траєкторія процесу самовизначення передбачає пошук значущої для себе та схвалюваної іншими позиції суб'єктності, що характеризується:

1) особистісною рефлексією (пошуком відповіді на запитання "Хто я?", виокремленням себе по відношенню до соціального; переживаннями; усвідомленням права на самооцінку, можливістю бути собою);

2) побудовою власної ідентичності по відношенню до інших людей, у першу чергу значущих;

3) випробовуванням себе і своїх можливостей, удосконаленням умінь та навичок, необхідних у діяльності;

4) вибірковістю ставлень до дійсності, а також їх моделюванням та відтворенням у різних видах творчої самореалізації.

І. М. Осипенко в дисертаційному дослідженні досліджувала зміст та динаміку економічної свідомості студентів в процесі їх професіоналізації [11]. Для вивчення змісту економічної свідомості в цій роботі використовувався спеціально розроблений опитувальник, що включає вісім основних параметрів (і, відповідно, блоків показників): суб'єктивний економічний статус особистості, задоволення економічних потреб і економічні домагання, ставлення до власності, ставлення до багатства і бідності, ставлення до грошей, ставлення до економічного ризику, ділова і економічна активність особистості, мотивація вибору професії. Слід підкреслити, що науковцем вперше виділені і описані соціально-психологічні типи економічної свідомості студентів, а також визначено взаємозв'язок показників економічної свідомості студентів з їх особистісними характеристиками: суб'єктивним рівнем контролю, мотивацією досягнення і уникнення невдач.

Висновки. У результаті теоретичного аналізу проблеми самовизначення студентської молоді в сфері зайнятості було визначено:

- самовизначення – це відносно самостійний етап соціалізації, сутність якого полягає у формуванні в індивіда усвідомлення мети і сенсу життя, готовності до самостійної життєдіяльності на основі співвіднесення своїх бажань, наявних якостей, можливостей і вимог, що ставляться перед ним оточенням і суспільством;

- професійне самовизначення є одним із ключових стрижнів економічного самовизначення студентської працюючої молоді;

- важливою передумовою успішного самовизначення студентів, у тому числі й у сфері зайнятості, є усвідомлювані елементи психологічного ставлення особистості до економічного середовища, визначеність у профорієнтації, тобто сформованість в особистості професійно-важливих якостей – окремих психічних, психологічних і фізичних властивостей, які відповідають вимогам певної професії і сприяють успішному оволодінню нею під час навчального процесу.

- основою самовизначення особистості є формування життєвої мети, стилю життя, уявлень про себе й про світ, прагнення до здійснення поставлених цілей та особистих завдань;

- досить значущими при професійному самовизначенні є суб'єктні властивості людини – її активність, незалежність, стійкість, відповідальність, здатність до довільного поведінки, саморегуляції, рефлексії;

- розвиток економічної свідомості студентів, як одного із чинників самовизначення, напряду пов'язаний зі становленням їх професійної ідентичності, ментальності, суб'єктності та світоглядом, формуванням у них відповідної економічної культури та становлення певної системи цінностей.

Перспектива подальшого дослідження полягає у дослідженні соціально-психологічних особливостей економічного самовизначення працюючої студентської молоді в системі економічних відносин у крос-культурному вимірі.

Список використаних джерел

1. Водзинская В.В. Понятие установки, отношения и ценностной ориентации в социологическом исследовании. Философские науки. 1968. №2. С. 48-54.

2. Економічна соціалізація молоді: соціально-психологічний аспект / Загальна редакція В.В.Москаленко. Наук. видання. Київ: Український центр політичного менеджменту, 2008. 336 с.

3. Журавлёв А.Л. Самоопределение молодежи в экономической среде / А.Л. Журавлёв, А.Б. Купрейченко. Психологическая помощь учащейся молодежи в современном изменяющемся мире: Матер. Всерос.

науч.-практ. конф. / Под общ. ред. А.С. Чернышева. Курск, 2006. С. 126-127.

4. Журавлёв А.Л. Экономическое самоопределение: Теория и эмпирические исследования / А.Л. Журавлёв, А.Б. Купрейченко. Москва: Изд-во "Институт психологии РАН", 2007. 480 с.

5. Зуева С.П. Развитие личности и проблемы совершенствования образовательного процесса / С.П. Зуева, Г.Г. Солодова. Кемерово : КемГУ, 1997. 120 с.

6. Кон И.С. В поисках себя. Личность и ее самосознание. Москва: Педагогика, 1984. 335 с.

7. Комаровська В.Л. Особливості економічної свідомості студентів вищих навчальних закладів : Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.10. Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Київ, 2006. 20 с.

8. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. Мрсква МГУ, 1981. 584 с.

9. Ложкін Г.В., Спасенніков В.В., Комаровська В.Л. Економічна психологія: Навчальний посібник. Київ: ВД "Професіонал", 2004. 304 с.

10. Маркова А.К. Психология профессионализма. Москва: Международный гуманитарный фонд "Знание", 1996. 306 с

11. Осипенко И. М. Динамика экономического сознания студентов в процес се проофесіоналізації. Дис.... канд. психол. наук. 19.00.05 : Смоленск, 2005. 284 с.

12. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспектив: Зб. наук. пр. / За ред. І.А.Зязюна та Н.Г.Ничкало. Київ, 2003. 680 с.

13. Мельничук Т.І. Психологічні закономірності здійснення економічної соціалізації особистості на етапі дитинства. Соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації молоді: Монографія / Н.М. Дембицька, І.К. Зубіашвілі, О.В. Лавренко, Т.І. Мельничук; за ред. Н.М. Дембицької. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. С. 43-72. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712474>

14. Савчук О.А. Аналіз підходів до поняття професійного самовизначення в науковій літературі. Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. "Актуальні питання соціальної та практичної психології у координатах сучасних парадигм", м. Северодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. С. 86-88.

15. Титма М.Х. Престиж профессии (социологический анализ) / М.Х. Титма, Т.А. Тальюнайте. Вильнюс : Минтис, 1984. 214 с.

16. Хащенко В.А. Социально-психологические детерминанты экономической идентичности личности. Проблемы экономической психологии. Т 2. Москва, 2005. 644 с.

17. Хитрош Л.В. Соціально-психологічні чинники суб'єктного самовизначення студентської молоді в системі економічних відносин [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Луганськ, 2012. 20 с.

18. Хмара Г.И. Некоторые аспекты управления вузом как системой / Г.И. Хмара, Л.С. Гурьева. Проблемы методологии управления социальными процессами. Томск : ТГУ, 1994. С. 86 – 103.

19. Шавир П.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности. Москва: Наука, 1981. 264 с.

20. Щербакoва Т.Н. Профессиональный рост: формирование механизмов субъективного контроля. Ростов -на-Дону : ДГТУ, 1994. 193 с.

21. Юнг К. Г. Человек и его символы / К. Г. Юнг, М. Л. фон Франц, Дж. Л. Хендерсон. Москва: Серебряные нити, 1997. 368 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Vodzynskaia V.V. Poniatyie ustanovky, otnosheniya y tsennostnoi oryentatsyy v sotsyolohycheskom yssledovanyy. Fylosofskyie nauky. 1968. №2. S. 48-54.

2. Ekonomichna sotsializatsiia molodi: sotsialno-psykholohichniy aspekt / zahalna redaktsiia V.V.Moskalenko. Nauk. vydannia. Kyiv: Ukrainskyi tsentr politychnoho menedzhmentu, 2008. 336 s.

3. Zhuravlëv A.L. Samoopredelenye molodezhy v èkonomycheskoi srede / A.L. Zhuravlëv, A.B. Kupreichenko. Psykholohycheskaia pomoshch uchashcheisia molodezhy v sovremennom yzmeniaiushchemsia myre: Mater. Vseros. nauch.-prakt. konf. / Pod obshch. red. A.S. Chernyisheva. Kursk, 2006. S. 126-127.

4. Zhuravlëv A.L. Èkonomycheskoe samoopredelenye: Teoryia y èmpyrycheskyie yssledovaniya / A.L. Zhuravlëv, A.B. Kupreichenko. Moskva: Yzd-vo "Ynstytut psykholohyy RAN", 2007. 480 s.

5. Zueva S.P. Razvytye lychnosty y problemy sovershenstvovaniya obrazovatelnoho protsessa / S.P. Zueva, H.H. Solodova. Kemerovo : KemHU, 1997. 120 s.

6. Kon Y.S. V poyskakh sebvia. Lychnost y ee samosoznanye. Moskva: Pedahohyka, 1984. 335 s.

7. Komarovska V.L. Osoblyvosti ekonomichnoi svidomosti studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv : Avtoref. dys... kand. psykhol. nauk: 19.00.10. In-t psykholohii im. H.S.Kostiuka APN Ukrainy. Kyiv, 2006. 20 с.

8. Leontev A.N. Problemy razvytyia psykhyky. Moskva MHU, 1981. 584 s.

9. Lozhkin H.V., Spasiennikov V.V., Komarovska V.L. Ekonomichna psykholohiia: Navchalnyi posibnyk. Kyiv: VD "Profesional", 2004. 304 s.

10. Markova A.K. Psykholohyia professyonalizma. Moskva: Mezhdunarodnyi humanyтарnyi fond "Znanye", 1996. 306 s
11. Osypenko Y. M. Dynamyka ekonomycheskoho soznanyia studentov v protses se proofessyonalyzatsyy. Dys.... kand. psykhol. nauk. 19.00.05 : Smolensk, 2005. 284 c.
12. Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity: rezultaty doslidzhen i perspektyv: Zb. nauk. pr. / Za red. I.A.Ziazuna ta N.H.Nychkalo. Kyiv, 2003. 680 s.
13. Melnychuk T.I. Psykholohichni zakonornosti zdiisnennia ekonomichnoi sotsializatsii osobystosti na etapi dytynstva. Sotsialno-psykholohichne zabezpechennia ekonomichnoi sotsializatsii molodi: Monohrafiia / N.M. Dembytska, I.K. Zubiashvili, O.V. Lavrenko, T.I. Melnychuk; za red. N.M. Dembytskoi. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 2018. S. 43-72. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712474>
14. Savchuk O.A. Analiz pidkhodiv do poniattia profesiinoho samovyznachennia v naukovii literaturi. Materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. "Aktualni pytannia sotsialnoi ta praktychnoi psykholohii u koordynatakh suchasnykh paradyhm", m. Sievierodonetsk : Vyd-vo SNU im. V. Dalia, 2015. S. 86-88.
15. Tytma M.Kh. Prestyzh professyy (sotsyolohycheskyi analiz) / M.Kh. Tytma, T.A. Taliunaite. Vylnius : Myntys, 1984. 214 s.
16. Khashchenko V.A. Sotsyalno-psykholohycheskye determynanty ekonomycheskoi ydentychnosti lychnosti. Problemy ekonomycheskoi psykholohyy. T 2. Moskva, 2005. 644 s.
17. Khytrosh L.V.Sotsialno-psykholohichni chynnyky subiektnoho samovyznachennia studentskoi molodi v systemi ekonomichnykh vidnosyn [Tekst] : avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.05 / Skhidnoukr. nats. un-t im. Volodymyra Dalia. Luhansk, 2012. 20 s.
18. Khmara H.Y. Nekotorye aspekty upravleniia vuzom kak systemoi / H.Y. Khmara, L.S. Hureva. Problemy metodolohyy upravleniia sotsyalnymu protsessamy. Tomsk : THU, 1994. S. 86-103.
19. Shavyr P.A. Psykholohyia professyonalnogo samoopredeleniia v rannei yunosti. Moskva: Nauka, 1981. 264 s.
20. Shcherbakova T.N. Professyonalnyi rost: formyrovanye mekhanyzmov sub'ektyvnoho kontroliia. Rostov -na- Donu : DHTU, 1994. 193 s.
21. Iunh K. H. Chelovek y ego symvolы / K. H. Yunh, M. L. fon Frants, Dzh. L. Khenderson. Moskva: Serebrianye nyty, 1997. 368 s.

T. Melnychuk. Socio-psychological factors of the students self-determination in the employment. The article analyze analyzes theoretical and methodological features of the students self-determination. In the article has

been explained that self-determination is a relatively independent stage of socialization, the essence of which is to establish the individual's sense of the purpose and meaning in life, a readiness for independent livelihoods based on the ratio of their desires, available qualities, opportunities and requirements on the part of others and society. Confirmed that professional self-determination is one of the key pillars of economic self-determination of the individual, in particular students. Also established that in the modern consciousness, professional self-determination of students is considered not only as a specific choice of profession, but also as a continuous process of finding meaning in the professional activity that is selected, mastered and performed.

Keywords: professional self-determination, economic self-determination, socialization, students, professionalization.

УДК 159.96

В.В. Пітулей

СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕТЕРМІНАНТ НАСИЛЛЯ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

В.В. Пітулей. *Соціально-психологічний аналіз детермінант насилля у сучасному світі.* У статті викладено сутність та зміст соціально-психологічних детермінант насилля у сучасному світі як суспільно-небезпечного діяння, спрямованого на порушення прав і свобод людини, які призводять до її психологічного, морального чи фізичного страждання. Виокремлено основні ознаки насильства. Виявлено варіації насильства у сучасному суспільстві та описано їх характеристики. Розкрито основні теорії насильства. Узагальнено причини, що призводять до насильства: а) психологічні; б) соціальні; в) економічні; г) педагогічні; д) правові; е) політичні. Проаналізовано еволюцію тероризму як однієї з форм насилля у сучасному світі. Визначено соціально-психологічну природу примусу як небезпечного впливу проти волі особи та вказано на ознаки примусу.

Ключові слова: насильство, психологічне насильство, причини насильства, соціальна криза, деструктивність, конфлікт, теорії насильства, примус.

В.В. Питулей. *Социально-психологический анализ детерминант насилия в современном мире.* В статье изложены сущность и содержание социально-психологических детерминант насилия в современном мире как общественно-опасного деяния, направленного на нарушение прав и свобод человека, которые приводят к его психологическим, моральным или физическим страданиям. Выделены основные признаки насилия. Выявлены вариации насилия в современном обществе и описаны их характеристики. Раскрыты основные теории насилия. Обобщены причины, приводящие к насилью: а) психологические; б) социальные; в) экономические; г) педагогические; д) правовые; е) политические. Проанализирована эволюция терроризма как одной из форм насилия в современном мире. Определена социально-психологическая природа принуждения как опасного воздействия против воли человека и указано на признаки принуждения.